

หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกับการกลับมาทำการเกษตรในหมู่บ้านบนพื้นที่สูง ของจังหวัดเชียงใหม่

Karen New Generations and their Return to Do Farming in a Highland Village of Chiang Mai Province

จิรวัดน์ รักชาติ¹

Jirawat Rugchat¹

Received: January 31, 2019

Revised: April 2, 2019

Accepted: April 22, 2019

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) มุมมองของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงเกี่ยวกับการทำเกษตรบนพื้นที่สูง และ (2) เงื่อนไขที่ทำให้หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงบางส่วนกลับมาทำเกษตรบนพื้นที่สูง ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามที่หมู่บ้านแม่ต๋อมบน อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างเดือนมกราคม 2559 จนถึง เมษายน 2560 โดยเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างชาวกะเหรี่ยงที่มีอายุ 18 – 35 ปี จำนวน 16 คน และเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกอีก 5 คน

ผลการศึกษาพบว่า ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างมีวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับความอิสระของการลงทุนในการทำเกษตรบนพื้นที่สูง พวกเขาสามารถใช้ความรู้ด้านเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อพัฒนารูปแบบและขายมะเขือเทศ นอกจากนั้นยังพบว่าเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างกลับมาทำการเกษตรแบ่งได้เป็น 4 ประการ คือ ความเบื่อหน่ายวิถีชีวิต และปัญหาในเมือง ความสัมพันธ์ของเครือญาติชาวกะเหรี่ยง โอกาสการสร้างรายได้จากการปลูกมะเขือเทศบนพื้นที่สูงที่มากขึ้น เมื่อเทียบกับการทำงานในเมือง การมีทุนสนับสนุนอื่นที่เอื้อต่อการกลับมาทำเกษตร

คำสำคัญ: หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง, การกลับมาทำการเกษตร, การเกษตรบนพื้นที่สูง

¹ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่ (Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Maejo University) E-mail: jira_r@hotmail.com

Abstract

This article aimed to study: (1) the viewpoints of Karen new generations on the highland agriculture, and (2) the conditions that made some Karen new generations return to do farming on the highland. The research data has been collected from Ban Mae Tom Bon, Omkoi district, Chiang Mai, during January 2016 and April 2017. 16 Karen new Generations, aged between 18 – 35 years old, were selected as research samplings for a general interview and the other 5 for an in-depth interview.

The research finding showed that most Karen new generations give significance to the freedom investment on their farmlands. They can apply their information technology knowledge to develop tomato growing and trading. In addition, the research finding also found 4 conditions made the samplings return to do farming: the tiresomeness of life and problems in city, the relationship of Karen kinship, the opportunities to make a greater profit from tomato growing, and the other supports.

Keywords: Karen New Generations, Re-Agrarianization, Highland Agriculture

บทนำ

ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาเผยให้เห็นว่า แรงงานภาคเกษตรกรรมของไทยกำลังลดลงอย่างต่อเนื่อง จากช่วงปีพ.ศ. 2516–2520 ที่ขณะนั้นแรงงานภาคเกษตรยังคงมีอยู่ถึงร้อยละ 67 แต่อีก 10 ปีต่อมา ในช่วงปีพ.ศ. 2531–2535 กลับพบว่าแรงงานภาคเกษตรลดลงเหลือร้อยละ 60 จนในช่วงพ.ศ. 2546–2549 แรงงานภาคเกษตรมีจำนวนลดลงเหลือเพียงร้อยละ 42.2 และเหลือเพียงร้อยละ 37 ในช่วงปี 2553 (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2556) เมื่อจำแนกตามช่วงอายุจะพบว่าสัดส่วนของประชากรวัยหนุ่มสาวที่มีอายุระหว่าง 15–24 ปี และประชากรวัย 25–34 ปี มีแนวโน้มที่จะออกไปทำงานนอกภาคเกษตรเพิ่มมากขึ้น และสัดส่วนของแรงงานสูงอายุในภาคเกษตร (60 ปีขึ้นไป) ก็มีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2556; เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม, 2557: 18–20)

การย้ายถิ่นฐานของคนชนบทและแรงงานภาคเกษตรเข้าสู่เมืองในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาเกิดจากการให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทยตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) เป็นต้นมา ที่พยายามสร้างระบบการคมนาคม

เพื่อเชื่อมโยงภาคชนบทให้เข้ากับเมือง และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 – 5 (พ.ศ. 2520–2529) รัฐบาลพยายามกระจายความเจริญสู่เมืองหลักในหลายภูมิภาค ได้แก่ เชียงใหม่ นครราชสีมา ขอนแก่น สงขลา และชลบุรี โดยการพัฒนาความเป็นเมืองใหญ่ในส่วนภูมิภาคกลายเป็นมาตรการพัฒนาชนบทไทยเพื่อที่จะกระตุ้นการพัฒนาภูมิภาคให้เจริญมากขึ้น และขับเคลื่อนแรงงานจากชนบทในการเข้ามาหางานทำ หรืออีกนัยหนึ่งมาตรการนี้คือ การให้เมืองหลักในภูมิภาคต่าง ๆ หันเหกระแสของการเคลื่อนย้ายคนจากชนบทเข้ามากรุงเทพฯ เป็นการเคลื่อนย้ายภายในภูมิภาคแทนนั่นเอง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 และ 8 (พ.ศ. 2535–2544) ได้พยายามรับผิดชอบแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่ส่วนกลาง โดยเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิต ปรับปรุงความเป็นอยู่ พัฒนาอาชีพในชนบท พัฒนาการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาคน กระจายอำนาจ ตลอดจนให้ความสำคัญกับการปรับบทบาทราชการส่วนกลางให้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกเพื่อส่งเสริมเอื้อต่อความคิดและการกระทำขององค์กรประชาชนและธุรกิจเอกชน (พิชญ วีระสาระธรรม, 2545: 13–19) เช่นเดียวกับงานศึกษาของอ้อทิพย์ (2553) ที่อธิบายว่าการพัฒนาประเทศไทยด้วยโมเดล Thailand 2.0 ที่เป็นการเน้นพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากขึ้นก็จะทำให้เกิดการย้ายถิ่นของคนจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้นตามไปด้วย โดยตัวเลขที่แสดงให้เห็นสัดส่วนของการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมือง มีสัดส่วนสูงขึ้นตามลำดับ จากปีพ.ศ. 2508–2513 ที่มีสัดส่วนร้อยละ 10.5 มาเป็นร้อยละ 27 ในปีพ.ศ. 2538–2543 และการย้ายถิ่นของคนชนบทเข้าสู่เมืองก็ยังคงมีอย่างต่อเนื่องแม้ว่าประเทศจะมีการพัฒนาด้วยโมเดล Thailand 3.0 แล้วก็ตาม (อ้อทิพย์ ราชวรณัยม, 2553: 77–78)

การย้ายถิ่นของหนุ่มสาววัยแรงงานออกนอกภาคเกษตรของไทยไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่ผิดปกติ เพราะว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่งานอื่น เช่น งานบริการหรือโรงงานอุตสาหกรรมก็มีปรากฏให้เห็นในหลายประเทศโดยเฉพาะกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) เช่น การเคลื่อนย้ายแรงงานเกษตรออกจากชนบทของรัฐปัญจาบ ประเทศอินเดีย ไปเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 1991–2013 (Singh and Bhogal, 2014) หรือคนชนบทในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังเคลื่อนย้ายออกจากภาคเกษตรไปทำงานในภาคอื่น ๆ มากขึ้น (Rigg, 2001, 2005) ซึ่งก็อาจอธิบายได้ว่าแนวโน้มของสังคมเกษตรดั้งเดิมที่พึ่งพาที่ดินในการทำงานกำลังเปลี่ยนเข้าไปสู่การที่ชาวชนบทหันไปทำกิจกรรมนอกภาคเกษตรมากขึ้น จนอาจเรียกได้ว่าเป็น “การล่มสลายของสังคมเกษตร” (De-agrarianization)

การลดลงอย่างต่อเนื่องของแรงงานภาคเกษตรในประเทศไทย
เกิดจากสาเหตุที่คล้ายคลึงกันอย่างน้อย 2 ประการ คือ **หนึ่ง** ความเปลี่ยนแปลงของชนบทและ
สังคมชนบทที่ใช้เงินเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจผลักดันให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการ
ผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อสะสมทุนและสร้างรายได้เงินสด และ **สอง** การอพยพของคน
ในภาคเกษตรอาจเกิดจากบทบาทของรัฐบาลสมัยใหม่ที่พยายามจะควบคุมและปิดล้อม
(enclose) พื้นที่และเบียดขับคนออกจากชนบทด้วยวิธีต่าง ๆ โดยอ้างถึงนโยบายการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการปิดล้อมพื้นที่แบบนี้ก็นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถี
การผลิตของคนชนบท การขับไล่คนชนบทออกจากที่ดินทำกิน จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่าง
รัฐกับเกษตรกร และอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง
(อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2538; ยศ สันตสมบัติ, 2539; Potter, 2008;
Nevins and Peluso, 2008; L Gun Ja Htung, 2015) และด้วยเหตุผลข้างต้นนี้จึงทำให้
เกษตรกรต้องเคลื่อนย้ายมาทำงานนอกภาคเกษตรและประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น
และการเคลื่อนย้ายของเกษตรกรออกนอกภาคเกษตรมักส่งผลกระทบหลายประการทั้งต่อสังคม
และต่อตัวเกษตรกร เช่น การกลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือ การเข้าสู่อาชีพผิดกฎหมาย การถูกจำกัดสิทธิ
ความแปลกแยกด้านประเพณีวัฒนธรรม ระบบสังคมดั้งเดิมที่ถูกทำลาย การทำลายระบบนิเวศ
ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาสังคม การพึ่งพาแรงงานข้ามชาติที่ถูกและผิดกฎหมาย (ณัฐพงษ์
มณีนคร, 2554; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558; กันติพิชญ์ ใจบุญ, 2560)

สำหรับบริบทพื้นที่สูงในภาคเหนือของประเทศไทย การย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ลงมาสู่
พื้นราบเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่ากลุ่มที่มีโอกาสย้ายถิ่นสูงก็คือกลุ่มแรงงานวัยหนุ่มสาว
การศึกษาถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานเกษตรกรที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อปีพ.ศ.
2543-2544 พบว่า แรงงานกลุ่มตัวอย่างในภาคเกษตรเดินทางไปทำงานที่จังหวัดเชียงใหม่ถึง
ร้อยละ 41.80 (41 คน) รองลงมาเป็นจังหวัดลำพูนและกรุงเทพฯ โดยงานที่พวกเขาไปทำ ได้แก่
งานในโรงงานอุตสาหกรรม ร้านอาหาร และลูกจ้างในหน่วยงานราชการ ตามลำดับ (พิชญ
วีระสารธรรม, 2545) ขณะที่งานศึกษาการเคลื่อนย้ายของแรงงานชาติพันธุ์ออกจากภาคเกษตร
ที่จังหวัดเชียงรายพบว่า กลุ่มตัวอย่างชาวอาข่าจำนวน 128 คน จากหมู่บ้านแห่งหนึ่งของตำบลวาวี
จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านไปสู่ตัวเมืองเพื่อแสวงหา
โอกาสทางสังคม (อนุชา มอฟ้า, 2558) ขณะที่ข้อมูลจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงอธิบาย
ถึงแนวโน้มการเคลื่อนย้ายของเยาวชนพื้นที่สูงสู่ตัวเมืองว่า เยาวชนชาติพันธุ์อาข่า ม้ง กะเหรี่ยง
ลาหู่ ลีซูและเข้าในพื้นที่อำเภอเชียงดาว แม่ริม จอมทอง แม่สาย แม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีแนวโน้มเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านเพิ่มขึ้นทุกปี จากปี

พ.ศ. 2547 ที่เคลื่อนย้ายออกจำนวน 169 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นเท่าตัวเป็น 342 ครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2552 โดยมีแนวโน้มของการเคลื่อนย้ายเพื่อการศึกษาและทำงานในตัวเมืองโดยสาเหตุสำคัญของการเคลื่อนย้ายของเยาวชนเพื่อมาทำงาน ได้แก่ ความยากจนของครอบครัว โอกาส การประกอบอาชีพที่หลากหลาย และการขาดแคลนที่ดินทำกิน ส่วนสาเหตุของการเคลื่อนย้ายเพื่อมาศึกษา คือ การสนับสนุนจากพ่อแม่ ความต้องการของเยาวชน และการชักจูงจากญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงและสื่อต่าง ๆ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2556) นอกจากนั้นยังพบว่าสาเหตุของการย้ายถิ่นและทำงานนอกภาคเกษตรของคนบนพื้นที่สูงอาจเกิดจากนโยบายรัฐ เช่น การพัฒนาระบบการศึกษาแบบใหม่ การส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์สู่ตลาด (Aagaard and Jorgensoen, 2001) และการปิดล้อมพื้นที่ป่าไม้ภายใต้นโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงกลายเป็นผู้ไร้ที่ทำกินหรือผันตัวไปประกอบอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร (อานันท์ กาญจนพันธุ์และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด, อ้างแล้ว; Aagaard and Jorgensoen, ibid; ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2554)

แม้ว่าด้านหนึ่งปัญหาการย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงสู่พื้นที่ราบกำลังกลายเป็นปัญหาสำคัญและส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้าง แต่สถานการณ์การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานออกจากหมู่บ้านแม่ต๋อมบน อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีจุดเด่นและลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป แรงงานหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง (โป)¹ ในหมู่บ้านแห่งนี้จำนวนไม่น้อยไม่ต้องการเคลื่อนย้ายออกนอกหมู่บ้านหรือออกไปทำงานนอกภาคเกษตร โดยเครือณรงค์ หนุ่มชาวกะเหรี่ยงวัย 35 ปี ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มตัวอย่างเล่าถึงสาเหตุที่ตนไม่อยากจะออกไปทำงานนอกหมู่บ้านและสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์การเคลื่อนย้ายของแรงงานภาคเกษตรในหมู่บ้านว่า

“ผมไม่อยากไปไหนหรอก อยากทำงานที่หมู่บ้านนี้แหละ ทำเกษตรทำสวนมะเขือเทศ ทำสวนแมคคาเดเมีย บ้านเราดีนะ มีความสุข อากาศก็ดี ได้ดูแลแม่ด้วย คนหมู่บ้านนี้ไม่ค่อยออกไปทำงานในเมืองกันหรอก” (นายเครือณรงค์ ดีบัววรรณ, สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2559)

ดังนั้นจึงเกิดคำถามว่า ขณะที่งานศึกษาหลายชิ้นอธิบายว่าแรงงานชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงกำลังเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาเรียนและทำงานในเมืองมากขึ้น แต่จากการสอบถามเบื้องต้นจากผู้นำหมู่บ้านและการสัมภาษณ์ชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านแม่ต๋อมบนหลายคนพบว่า การเคลื่อนย้ายของแรงงานหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกภาคเกษตรของหมู่บ้านนี้ไม่ได้รับแรงมากนัก หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านแม่ต๋อมบนจำนวนไม่น้อยที่เคยไปเรียนและ/หรือทำงานในเมืองกลับมีวิธีคิดที่อยากกลับมาปลูกพืชในหมู่บ้าน จึงเกิดประเด็นคำถามตามมาว่าเงื่อนไขใดที่ทำให้คน

¹ จากการสัมภาษณ์ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบน อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พวกเขาเรียกตัวเองว่า “กะเหรี่ยง (โป)” ซึ่งแตกต่างจากชาวกะเหรี่ยงหลายหมู่บ้านในเขตอำเภอแม่แจ่มและอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เรียกตัวเองว่า “ปากะเอยอ” หรือ “กะเหรี่ยง (สกอร์)”

หนุ่มสาว ในหมู่บ้านอยากจะหวนกลับมาทำการเกษตรบนพื้นที่สูงอีกครั้ง ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่า การศึกษาและคำตอบในประเด็นเงื่อนไขของแรงงานหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงที่ต้องการกลับมา ทำเกษตรที่หมู่บ้านจากกรณีตัวอย่างหมู่บ้านแม่ต๋อมแห่งนี้ อาจนำมาซึ่งประโยชน์เพื่อเป็น แนวทางสำหรับการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

บททวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่ตัวเมือง

การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตร (agrarian transition) ในประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนระบบการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพและบริโภคในครัวเรือน สู่การผลิตเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพิงกลไกตลาดและการผลิตจำนวนมากทำให้เกิดผลกระทบต่อ คนในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ Kelly (2011) อธิบายว่า การอพยพของผู้คนในกลุ่มประเทศ แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มี 5 แบบ ได้แก่ การเคลื่อนย้ายอย่างถาวร การเคลื่อนย้ายชั่วคราว ไปยังประเทศแถบเอเชียใต้หรือตะวันออกกลาง การเคลื่อนย้ายภายในประเทศจากระหว่าง ชนบทกับเมือง การเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนตามแนวชายแดนระหว่างในภาคชนบท และการ เคลื่อนย้ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งการเคลื่อนย้ายของผู้คนในงานศึกษานี้เป็นการเปิดประเด็นให้ คนในสังคมเริ่มหันกลับมาทบทวนถึงผลกระทบหลากหลายมิติในสังคมเกษตรอันเกิดจากการ เคลื่อนย้าย เช่น ความเปลี่ยนแปลงภายในครัวเรือน เพศสภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม ชนชั้น ความไม่เท่าเทียม และวิธีการผลิตที่เปลี่ยนแปลง

การย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่เมืองอาจเกิดขึ้นตามการอธิบายของทฤษฎีปัจจัยผลักดันและ ปัจจัยดึงดูด (Push-Pull Theory) ที่พัฒนาจากงานเขียนในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ของ Ravenstein (อ้างใน Velázquez, 2000) เรื่อง The Laws of Migration ที่เสนอกฎเกณฑ์ เกี่ยวกับการย้ายถิ่นฐานไว้ 5 ประการ คือ **หนึ่ง** ผู้ที่อพยพในระยะไกลมักจะเป็นเพศชาย ขณะที่ เพศหญิงมักจะอพยพเคลื่อนย้ายในระยะใกล้ **สอง** ผู้อพยพมักจะเดินทางออกจากหมู่บ้านไปสู่ ศูนย์กลางที่มุ่งใจหรือพื้นที่เมือง รวมถึงเขตอุตสาหกรรมและศูนย์กลางทางการค้า **สาม** คนในเมือง มีแนวโน้มเคลื่อนย้ายน้อยกว่าคนชนบท **สี่** การพัฒนาเทคโนโลยีและการขนส่งจะนำไปสู่อัตราการ อพยพที่สูงขึ้น และห้า เหตุผลเบื้องหลังการอพยพคือ เหตุผลส่วนบุคคลที่วางอยู่บนพื้นฐาน ของการคำนวณถึงต้นทุนและกำไรของการย้ายถิ่นฐาน ซึ่งต่อมาข้อค้นพบจากการศึกษาของ Ravenstein ได้นำมาสู่ข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ว่าด้วยปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดของการย้าย ถิ่นฐาน (Push-Pull Theory of migration) โดยปัจจัยผลักดันและดึงดูดได้กลายเป็นปัจจัยที่ นักวิชาการนิยมนำมาใช้ในการอธิบายถึงสาเหตุในการอพยพย้ายถิ่นฐานของผู้คน โดยปัจจัยผลักดัน (Push factors) หมายถึง ค่าแรงที่ต่ำ อัตราการว่างงานสูง การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เชื่องช้า

และความยากจน ส่วนปัจจัยดึงดูด (Pull factors) หมายถึง ค่าแรงที่สูง อัตราการจ้างแรงงานจำนวนมากและระบบสวัสดิการที่ดีกว่า ซึ่งปัจจัยดึงดูดมักจะอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว (Velázquez, 2000)

นอกจากนั้น งานศึกษาของ Angelina and Blagojce (2012) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ปัจจัยผลักดันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศต้นทาง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นคือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หรืออาจเกิดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสถาบันทางการเมืองและสังคม รวมถึงภัยธรรมชาติ ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ความขัดแย้งทางศาสนาและการเพิ่มขึ้นของประชากร ขณะที่ปัจจัยดึงดูด ซึ่งเป็นปัจจัยด้านบวกที่ตรงข้ามกับปัจจัยผลักดัน ได้แก่ การขาดแคลนแรงงาน การมีสังคมที่เหมาะสม การมีเศรษฐกิจที่ดี การปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย การเมืองและสังคมที่มีเสถียรภาพ การเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ระหว่างประเทศและการใช้ภาษาร่วมกัน

การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนอาจเกิดจากทฤษฎีปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดข้างต้น ดังเช่นการศึกษาการย้ายถิ่นฐานในประเทศอินเดียของ Singh and Bhogal (2014) ที่แสดงให้เห็นว่าแรงงานในรัฐปัญจาบ ประเทศอินเดีย ได้อพยพจากชุมชนออกไปทำงานนอกภาคเกษตรเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 1991 จนถึง 2013 โดยการอพยพออกจากชนบทมาขายแรงงานเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมืองดังกล่าวเกิดจากเงื่อนไข 2 ประการ คือ **หนึ่ง** ปัจจัยด้านการยกระดับความเติบโต (growth-led shift) ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านการพัฒนาเครื่องจักรกลการเกษตร การจ้างงานและค่าจ้างที่เพิ่มขึ้น ระดับการศึกษาที่สูงขึ้น การกลายเป็นเมือง และการแทรกแซงของรัฐในเรื่องการจ้างแรงงาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปัจจัยดึงดูด (pull factors) **สอง** ปัจจัยด้านความกังวลหรือความยากลำบากที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น (distress-induced shift) เป็นเงื่อนไขของการอพยพที่วางอยู่บนฐานของความยากลำบากในการทำงานเกษตรหรือวิฤตการณ์ต่าง ๆ เช่น ผลผลิตตกต่ำ การจ้างงานเพียงบางเวลา ภาระหนี้สินและสถานการณ์การฆ่าตัวตาย ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยผลักดัน (push factors) ที่ทำให้แรงงานเกษตรในภาคชนบทออกไปทำงานนอกภาคเกษตรในตัวเมืองมากขึ้น และงานศึกษาของ Singh and Bhogal (2014) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า แรงงานส่วนใหญ่ที่อพยพออกจากภาคเกษตรมักเป็นเกษตรกรที่มีที่ดินน้อย (น้อยกว่า 1 เฮกตาร์) รองลงมาเป็นเกษตรกรขนาดเล็ก (ถือครองที่ดิน 1 – 2 เฮกตาร์) และเกษตรกรกึ่งขนาดกลาง (ถือครองที่ดิน 2 – 4 เฮกตาร์) ตามลำดับ ส่วนเกษตรกรขนาดกลางและขนาดใหญ่มีการอพยพออกนอกภาคเกษตรน้อยมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการย้ายถิ่นของเกษตรกรไปสู่ตัวเมืองเกี่ยวพันกับการถือครองที่ดินทำกินของเกษตรกรด้วย เงื่อนไขของการเคลื่อนย้ายแรงงานภาคเกษตรเข้าสู่การทำงานนอกภาคเกษตรในตัวเมืองจาก

การศึกษาของ Singh and Bhogal (2014) คล้ายคลึงกับข้อสรุปจากผลการศึกษาของอิฐัคดี ศรีสุโขและคณะ (2548) และวันเพ็ญ สุรฤกษ์และคณะ (2551) ที่สรุปในทิศทางเดียวกันว่า เงื่อนไขของการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงลงมาสู่ พื้นราบเกิดจาก 4 เงื่อนไข คือ (1) ปัจจัยผลักดันที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นมาทำงานในตัวเมือง เช่น นโยบายรัฐ การพัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน และปัจจัยดึงดูด เช่น ความเจริญเติบโตของเมืองและศูนย์กลางการค้า (2) ปัญหาด้านสังคมวัฒนธรรมและปัญหาทางเศรษฐกิจบนพื้นที่สูง (3) นโยบายการพัฒนาของรัฐ เช่น การคมนาคม การแพทย์และสาธารณสุขที่ก้าวหน้าในตัวเมือง (4) นโยบายการจัดการ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่การควบคุมและจำกัดสิทธิในการใช้ทรัพยากรของคนพื้นที่สูง เช่น การกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติ

อย่างไรก็ตามแรงงานอพยพจากหมู่บ้านในชนบทเข้าสู่ตัวเมืองก็ยังคงเป็นแหล่งรายได้ สำคัญของภาคชนบท เนื่องจากแรงงานเหล่านี้เมื่ออพยพออกนอกภาคเกษตรไปทำงานในตัวเมือง ก็ยังคงส่งเงินกลับมาช่วยเหลือครอบครัวในชนบทอย่างต่อเนื่อง เช่นงานศึกษาของ Wilson (2004) ที่ด้านหนึ่งให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจบนเทิงที่เกี่ยวพันกับรูปแบบของความสัมพันธ์ อย่างสนิทสนมคุ้นเคย (intimate) ในผับ/บาร์ว่า หญิงสาวที่ขายบริการที่อพยพมาจากชนบท นั้นเป็นกลไกสำคัญในการทำให้อุตสาหกรรมชกเคลื่อนไปได้ แต่ขณะเดียวกันหญิงสาวเหล่านี้ก็ส่งเงิน จำนวนมากกลับไปช่วยเหลือเงินเจือครอบครัวที่อยู่ในหมู่บ้านชนบทด้วยเช่นกัน

ดังนั้นจึงอธิบายได้ว่า แรงงานเกษตรในชนบทได้อพยพไปทำงานในตัวเมืองหลากหลาย รูปแบบ (เช่น แรงงานรับจ้าง คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม แรงงานในภาคบริการ ฯลฯ) ซึ่งการย้ายถิ่นฐานไปทำงานในตัวเมืองอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การเกษตรที่หันมาใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน นโยบายการพัฒนาของรัฐ การส่งเสริมการศึกษา ที่สูงขึ้น ความยากลำบากในการทำงานเกษตร ความผันผวนของราคาผลผลิต แต่อย่างไรก็ดี แรงงานภาคเกษตรที่อพยพไปทำงานในตัวเมืองก็ไม่ได้ละทิ้งหมู่บ้านชนบทหรือภาคเกษตรไป อย่างสิ้นเชิง พวกเขาก็ยังมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านชนบทและภาคเกษตรผ่านการช่วยเหลือ เงินครอบครัว การส่งเงินมาให้พ่อแม่การสร้างบ้านหลังใหม่ในชนบท รวมถึงการกลับมาเยี่ยม บ้านเกิดเป็นครั้งคราว

2. แนวคิดเกี่ยวกับการล่มสลายและการกลับคืนสู่การทำเกษตร

ข้อถกเถียงเรื่องการล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยในช่วงเวลานั้น Karl Marx (1818–1883) นักสังคมนิยมและนักปฏิวัติชาวเยอรมันที่เขียนงาน เรื่อง Capital Vol.I ได้อธิบายว่า ชาวนาจะดำรงอยู่ด้วยวิถีชีวิตแบบเดิมได้อย่างยากลำบากมากขึ้น เนื่องจากพัฒนาการของทุนนิยมที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีความเหนือกว่ามาแทนที่การผลิต

ด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ที่ล้ำหลังของชาวนา ซึ่งต่อมา Vladimir Lenin ผู้นำการปฏิวัติในประเทศรัสเซีย ก็อธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมและสังคมชาวนาใกล้เคียงกับมาร์กซ์ว่า การพัฒนาของทุนนิยมในชนบทจะทำให้เกิดการแบ่งแยกชนชั้นของชาวนาเป็นชาวนารวย ชาวนากลางและชาวนายากจนซึ่งชาวนากลางจะมีแนวโน้มถูกเบียดขับออกจากการผลิตและกลายเป็นชนชั้นกรรมมาชีพในที่สุด (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533: 21–26) ข้อสรุปทำนองนี้ของทั้งมาร์กซ์และเลนินสะท้อนความคิดที่เห็นพ้องต้องกันว่า เมื่อระบบทุนนิยมพัฒนาสู่สังคมชนบท (สังคมชาวนาหรือสังคมเกษตรกรรม) จะทำให้ชาวนาถูกทำลายลงไปจนหมด รวมถึงสังคมเกษตรกรรม ก็จะสูญสลายและแปรเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมเมืองไปในที่สุด

ต่อมา Jonathan Rigg (2001) ได้อธิบายต่อประเด็นนี้โดยชี้ให้เห็นว่า วิธีการเกษตรในสังคมชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นเมือง การผลิตเพื่อการค้า และการเข้าสู่ความเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น กระบวนการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรเช่นนี้จะนำไปสู่การเสื่อมสลายของสังคมเกษตร (De-agrarianization) ที่เกิดความเปลี่ยนแปลงใน 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ เกิดความเปลี่ยนแปลงของแรงงานในฟาร์มและนอกฟาร์ม เกิดอาชีพใหม่นอกภาคเกษตรในชนบทเพิ่มขึ้น ด้านสังคมวัฒนธรรม คนหนุ่มสาวในชนบทจะออกจากภาคเกษตรไปทำงานในภาคอื่นมากขึ้น ด้านการเมือง ลัทธิเสรีนิยมใหม่และการปรากฏขึ้นของกลไกต่าง ๆ เช่น โลกาภิวัตน์ ความเป็นชาติ ความเป็นท้องถิ่น จะทำให้เกิดเงื่อนไขในการผสมผสานทางเศรษฐกิจและการกลายเป็นอุตสาหกรรม ยิ่งไปกว่านั้นชนบทก็จะเป็นอุตสาหกรรมไปด้วย ด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเครือข่ายในการสื่อสารและการเคลื่อนที่ของผู้คนจะนำไปสู่การปฏิวัติการคมนาคมขนส่งในชนบท และ ด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการเกษตรที่ไม่มีประสิทธิภาพจะนำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งความเสื่อมสลายและความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สุดท้ายแล้วก็จะทำให้สังคมเกษตรสูญสลายไปในที่สุด (Rigg, 2001; Drahmoune, 2013) และ Rigg ได้ยืนยันอีกครั้งผ่านงานศึกษาของเขาในปี 2005 ว่าสังคมเกษตรจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวคือเกษตรกรรมจะไม่ได้พึ่งพาที่ดินและทำการเกษตรแบบเดิมอีกต่อไป แต่พวกเขาจะประกอบอาชีพและทำกิจกรรมการผลิตอย่างหลากหลายมากขึ้น Rigg ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตในสังคมเกษตรออกเป็น 6 ประเภท คือ การผลิตแบบยังชีพ การผลิตแบบกึ่งยังชีพ การผลิตที่หลากหลายหรือการผลิตแบบหลัง-ชาวนา การผลิตแบบเชี่ยวชาญ การผลิตแบบพึ่งพากิจกรรมที่หลากหลายหรือการผลิตของชาวนาแบบใหม่ และการผลิตที่ถือครองที่ดินขนาดเล็ก

นอกจากนั้นผลการศึกษาของ Rigg (2005) ยังแสดงให้เห็นว่าสังคมเกษตรที่เปลี่ยนไป กำลังจะผลักดันให้เกษตรกรเปลี่ยนจากการทำฟาร์ม(เกษตร)เพื่อดำรงชีพไปเป็นการทำฟาร์มเพื่อธุรกิจมากขึ้น ในงานนี้ Rigg พยายามนิยามว่าเกษตรกรเปลี่ยนจาก “เกษตรกรเต็มเวลา” (full-time farmer) ไปเป็น “เกษตรกรบางเวลา” (part-time farmer) ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยอนุมานจากงานศึกษาของ Rigg ได้ว่าแนวโน้มของสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมกำลังเสื่อมสลายลงไป กิจกรรมการผลิตในสังคมเกษตรอาจไม่ต้องผูกติดกับการทำงานในที่ดินอีกต่อไปและเกษตรกรในภาคชนบทหันไปทำกิจกรรมการผลิตนอกภาคเกษตรมากขึ้น

อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีงานศึกษาหลายชิ้นที่พยายามหันกลับมาถกเถียงและวิวาทะกับแนวทางการอธิบายถึง “การล่มสลายของสังคมเกษตร” (De-agrarianization) โดยพยายามเสนอแนวทางของ “การหวนกลับมาทำการเกษตร” (Re-agrarianization) ของเกษตรกรในชนบท โดยงานศึกษาของ Vandergeest (2012) ได้โต้แย้งว่า การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรอาจไม่ได้ทำให้การเกษตรต้องสูญสลายไปทั้งหมด แต่การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวก็อาจจะทำให้เกิดการหวนคืนสู่ความเป็นสังคมเกษตรรูปแบบใหม่ได้ Vandergeest ได้ศึกษาในพื้นที่หมู่บ้านเดิมที่เขาเคยทำวิจัยเมื่อ 25 ปีมาแล้วและพบว่า ช่วงทศวรรษที่ 1990 สังคมเกษตรในพื้นที่ศึกษาของเขาได้เกิดความเสื่อมสลายลง (De-agrarianization) เพราะเกิดแรงงานรับจ้างจำนวนมาก เกษตรกรส่งบุตรหลานของตนออกไปสู่ระบบการศึกษาที่สูงขึ้นเพราะไม่ต้องการให้ทำงานเกษตรอีกต่อไป เด็กโตจำนวนมากก็ออกไปเรียนหนังสือและทำงานในตัวเมืองนอกภาคเกษตรมากขึ้น แต่หลังปี 2000 คนในพื้นที่ศึกษาก็หันกลับมาทำเกษตรอีกครั้งหนึ่ง (Re-agrarianization) และพบว่ากลุ่มคนในพื้นที่ทำกิจกรรมการเกษตรหลายประเภท

งานศึกษาของ Vandergeest (2012) ยังได้ค้นพบเงื่อนไขอย่างน้อย 5 ประการที่ทำให้เกษตรกรในชนบทหันกลับมาทำการเกษตรอีกครั้ง ได้แก่ เงื่อนไขด้านราคาผลผลิตการเกษตรที่สูงเมื่อเทียบกับค่าแรงของแรงงานไร้ฝีมือหรือแรงงานกึ่งฝีมือ สินค้าเกษตรหลายชนิดเป็นสินค้าเกษตรแบบใหม่ (กำลังเป็นที่ต้องการของตลาด-ผู้เขียน) ทำให้เกิดการสร้างรายได้จากกิจกรรมเกษตรเพิ่มขึ้น การเพิ่มปริมาณและขนาดของตลาดในพื้นที่ศึกษาและตลาดระดับภูมิภาค เงื่อนไขจากการทำลายสิ่งแวดล้อมและความผันผวนเรื่องราคาของกิจกรรมเศรษฐกิจที่ต้องใช้ต้นทุนสูง และเงื่อนไขที่เกิดจากการสนับสนุนของนโยบายรัฐที่ต้องการส่งเสริมวิถีการเกษตร

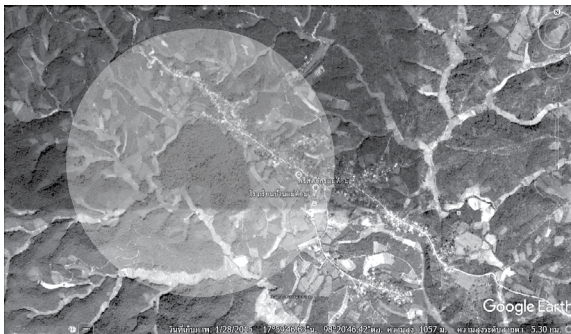
ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การหวนคืนสู่สังคมเกษตรกรรมหรือการหวนคืนสู่การทำเกษตรมักเกิดขึ้นอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่การหวนคืนสู่การทำเกษตรก็อาจเกิดได้จากหลายเงื่อนไขทั้งเงื่อนไขจากภายนอกชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมจากนโยบายรัฐ ภาวะความต้องการผลผลิตเกษตร

แบบใหม่ การขยายตัวของตลาดการค้า และขณะเดียวกันการหวนคืนสู่การทำเกษตรในบางเวลาก็อาจเกิดจากเงื่อนไขด้านสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนเองด้วยเช่นกัน

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาวิถีคิดและมุมมองของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงเกี่ยวกับการเกษตรบนพื้นที่สูง และ (2) เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขที่ทำให้หนุ่มสาว ชาวกะเหรี่ยงหวนกลับมาทำการเกษตรบนพื้นที่สูง โดยทำความเข้าใจผ่านกรอบคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่ตัวเมืองและแนวคิดเรื่องการล่มสลายและการกลับคืนสู่การทำเกษตร

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงเดือนมกราคม 2559 จนถึงเดือนเมษายน 2560 โดยเลือกศึกษาบ้านแม่ต๋อมบน หมู่ 13 ตำบลอมก๋อย อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในเขตปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย หมู่บ้านแห่งนี้มีประชากร 1,082 คน คิดเป็นร้อยละ 6.54 ของประชากรทั้งตำบล (องค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย, 2559) หมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 160 กิโลเมตร และห่างจากถนนหลวงสายฮอด-อมก๋อยราว 5 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านแม่ต๋อมบนเป็นชาวกะเหรี่ยง (โป) พื้นที่เกษตรรอบหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เชิงเขาอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอมก๋อย (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1: หมู่บ้านแม่ต๋อมบน หมู่ 13 ตำบลอมก๋อย อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ (ในวงกลม)
(ภาพจากเว็บไซต์ Google Earth, 2 กรกฎาคม 2560)

ก่อนทศวรรษที่ 2520 ชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านแม่ต๋อมบนมีชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก ต้องปลูกข้าวนาปีริมลำห้วยและปลูกข้าวไร่บริเวณพื้นที่เชิงเขารอบหมู่บ้านในฤดูฝน หลังทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา มะเขือเทศได้กลายเป็นพืชพาณิชย์หลักที่สร้างรายได้อย่างมาก ในเขตอำเภอฮอดและอมก๋อย¹ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้นมะเขือเทศก็กลายเป็นพืชที่ได้รับความนิยมอย่างมากในหมู่บ้านแม่ต๋อมบน เพราะมะเขือเทศเป็นพืชที่สามารถปลูกสลับกับข้าวนาปีในนาพื้นราบและข้าวไร่บนพื้นที่เชิงเขาได้อย่างดี ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนจะจัดสรรพื้นที่เชิงเขาออกเป็นหลายส่วนเพื่อปลูกข้าวไร่และมะเขือเทศหมุนเวียนสลับกันไปตลอดทั้งปี ซึ่งในช่วงปีที่มะเขือเทศมีราคาสูงการปลูกมะเขือเทศหลายรอบตลอดปีทำให้ชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านมีกำไรสุทธิเฉลี่ยปีละ 40,000 – 70,000 บาทต่อไร่ ซึ่งหากคาดคะเนว่าชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนครอบครองพื้นที่อย่างน้อยครึ่งเรือนละ 2 ไร่ พวกเขาก็จะได้กำไรสุทธิเป็นเงินสดไม่น้อยกว่าครึ่งเรือนละ 80,000 – 140,000 บาทต่อปี

สำหรับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ผู้วิจัยคัดเลือกและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงของหมู่บ้าน แม่ต๋อมบน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอายุระหว่าง 18 – 35 ปี จำนวน 16 คน กลุ่มตัวอย่างเหล่านี้เคยเดินทางไปศึกษาหรือทำงานในหลายอำเภอของเชียงใหม่ (เช่น อำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด) ด้วยคำถามปลายเปิดในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ สาเหตุของการเดินทางไปต่างถิ่น ค่าใช้จ่ายในการอาศัยอยู่ในตัวเมือง ประสบการณ์ในการทำงานต่างถิ่น การกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้าน รายได้จากการทำเกษตรพื้นที่สูง สาเหตุที่กลับมาทำเกษตรในหมู่บ้าน ข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกมะเขือเทศ เพื่อทำความเข้าใจถึงการปรับตัวและชีวิตความเป็นอยู่ของ หนุ่มสาวกะเหรี่ยงในตัวเมือง จากนั้นผู้วิจัยได้คัดเลือกกรณีศึกษาหนุ่มสาวกะเหรี่ยง 5 ราย จากกลุ่มตัวอย่างข้างต้น เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ในประเด็นการตัดสินใจทำงานนอกภาคเกษตร สาเหตุของการกลับมาทำงานเกษตรในหมู่บ้าน การเปรียบเทียบวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ระหว่างพื้นราบกับพื้นที่สูง รายได้/ค่าใช้จ่ายพืชเศรษฐกิจที่ปลูก การลงทุน ปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรพื้นที่สูง เครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคมการวางแผนประกันความเสี่ยงทางการผลิตและการทำงานบนพื้นที่สูงในอนาคต

¹ ข้อมูลเชิงสถิติของพืชเศรษฐกิจที่รวบรวมโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ระหว่างปี 2550–2559 แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ปลูกมะเขือเทศที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่อยู่ในอำเภอฮอดและอมก๋อย โดยพื้นที่ปลูกมะเขือเทศของทั้งสองอำเภอเฉลี่ย 10 ปี รวมเป็นพื้นที่ปลูกมะเขือเทศร้อยละ 82.92 ของพื้นที่ปลูกมะเขือเทศของจังหวัดเชียงใหม่ (ข้อมูลพืชเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงใหม่ที่รวบรวมจากสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ปี 2550 – 2559)

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน **ส่วนแรก** อธิบายถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างที่เดินทางไปศึกษาหรือทำงานต่างถิ่น เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขบางประการที่ส่งผลต่อการกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้าน และ**ส่วนที่สอง** อธิบายถึงการหันมาทำเกษตรของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและมุมมองต่อการทำเกษตรพื้นที่สูงและเงื่อนไขของการกลับมาทำเกษตรพื้นที่สูงในหมู่บ้าน

1. ชีวิตและความเป็นอยู่ของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงในเมือง

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงจำนวน 16 คน มีอายุระหว่าง 21 – 25 ปี จำนวน 7 คน รองลงมามีอายุระหว่าง 18 – 20 ปี จำนวน 4 คน อายุ 26 – 30 ปี จำนวน 4 คน และอายุระหว่าง 31 – 35 ปี จำนวน 1 คน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จำนวน 8 คน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และกลุ่มตัวอย่าง 4 คน จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น กลุ่มตัวอย่างจำนวน 7 คน ยังคงเป็นโสด และยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จำนวนถึง 14 คน หลังจากกลับมาในหมู่บ้านแล้วพวกเขายังคงพักอาศัยอยู่บ้านเดียวกันกับพ่อแม่ลูกหลานและญาติพี่น้องชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้าน

เมื่อศึกษาถึงสาเหตุและระยะเวลาในการเดินทางไปพื้นที่ราบของกลุ่มตัวอย่างพบว่ากลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน จำเป็นต้องเดินทางไปพื้นที่ราบเพื่อเรียนและทำงานไปด้วย กลุ่มตัวอย่างจำนวน 6 คน ต้องเดินทางไปพื้นที่ราบเพื่อหางานทำ นอกจากนั้นยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 68.75 (11 คน) อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบเวลา 1–3 ปี รองลงมาร้อยละ 25 (4 คน) อาศัยที่พื้นที่ราบเป็นเวลา 4–6 ปี และร้อยละ 6.25 (1 คน) อยู่พื้นที่ราบเป็นเวลามากกว่า 6 ปี โดยในการใช้ชีวิตอยู่ในตัวเมืองนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มักต้องขอเงินจากพ่อแม่ในการเป็นค่าใช้จ่ายประจำวันเฉลี่ย 1,000 – 1,500 บาทต่อเดือน ซึ่งเงินจำนวนดังกล่าวไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายรายเดือนในเมือง ดังนั้นพวกเขาจึงต้องหารายได้เสริมอื่นขณะที่เรียนไปด้วย ได้แก่ เงินกู้เพื่อการศึกษา (กยศ.) ทำงานนอกเวลา (งาน part-time) เพื่อนำเงินมาแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายประจำวัน ซึ่งการทำงานด้วยและเรียนไปด้วยทำให้การใช้ชีวิตของพวกเขามีความยากลำบากมากขึ้น โดยสมชาติหนุ่มสาวกะเหรี่ยงวัย 27 ปี เล่าถึงชีวิตการเรียนระดับอุดมศึกษาในเมืองเชียงใหม่และต้องหางานทำควบคู่ไปด้วยว่า

“ตอนปี 2544–2545 ผมเรียนต่อระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เรียนได้ 2 ปี ก็ต้องลาออก เพราะต้องทำงานเป็นพนักงานขายของในร้านสะดวกซื้อไปด้วย ตอนนั้นผมเหนื่อยมากจนต้องตัดสินใจลาออกจากการเรียนหนังสือ เพราะผมทำงานไม่เป็นเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน จนไม่มีเวลาไปเรียนหรืออ่านหนังสือ” (นายสมชาติ เลิศอชิรญา, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2560)

ขณะที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เล่าว่า งานที่พวกเขาทำเป็นงานรับจ้างที่ได้รับค่าแรงไม่สูงมาก ชาวกะเหรี่ยงเพศหญิงไปทำงานรับจ้างเป็นแม่บ้านทำความสะอาดที่มีรายได้เพียงเดือนละ 2,000 – 6,000 บาท มีกลุ่มตัวอย่างหญิงเพียงคนเดียวที่ทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลในโรงพยาบาล ได้รับเงินเดือนละ 8,000 – 10,000 บาท ส่วนกลุ่มตัวอย่างเพศชายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างในเมืองและมักมีรายได้สูงกว่ากลุ่มตัวอย่างเพศหญิง เช่น ทำงานเป็นพนักงานร้านสะดวกซื้อ ที่รับเงินเดือนละ 8,000 บาท บางรายเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานได้เงินเดือนละ 9,000 บาท บางรายทำงานร้านแก๊สรับเงินเดือนละ 12,000 บาท กลุ่มตัวอย่างชายหญิงเหล่านี้มีชีวิตความเป็นอยู่ในตัวเมืองที่ค่อนข้างลำบาก รายได้น้อยและค่าครองชีพที่สูงในเมืองทำให้พวกเขาต้องมีชีวิตอยู่อย่างลำบากและแทบจะไม่มีเงินเหลือเก็บ ตัวอย่างเช่น นายวีรพงศ์ หนุ่มชาวกะเหรี่ยงวัย 27 ปี เล่าถึงชีวิตในเมืองของเขาว่า พอเวลากลางคืนหลังจากเสร็จงานจากโกดังแล้ว เขามักจ่ายเงินค่าแรงไปกับการเที่ยวเตร่และดื่มสุราเพื่อคลายความเครียดจากการทำงานโดยแทบจะไม่มีเงินเก็บ กระทั่งเมื่อเวลาผ่านไปเขามีอาการป่วยจนต้องกลับมารักษาตัวที่หมู่บ้านแม่ตอมบน ขณะที่ปีแยอร์ หญิงชาวกะเหรี่ยงที่ทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลอายุรุ่นราวคราวเดียวกับวีรพงศ์ เล่าถึงช่วงที่ทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลอยู่ในเมืองเชียงใหม่ว่า

“ตอนอยู่ในเมืองมีค่าใช้จ่ายเยอะมาก ค่าใช้จ่ายรายวันอย่างน้อยวันละ 100 บาท ค่าหอพักเดือนละ 1,700 บาท ค่าน้ำ 100 บาท ค่าไฟฟ้าเดือนละ 1,000 บาท เดือนหนึ่งจะเหลือเงินเก็บประมาณ 2,000 บาท บางเดือนก็ไม่มีเงินเก็บ แต่ถ้าอยู่ที่บ้านแม่ตอมบนก็ใช้เงินวันหนึ่งไม่เกิน 50 บาท (ใช้ทั้งครอบครัว) กับข้าวก็ทำเองหรือหาแถวนี้ ไม่ต้องเสียเงิน” (นางปีแยอร์ กระดังงาพูน, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2560)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างที่ไปทำงานในเมืองหลายคนสามารถนำมาวิเคราะห์และสรุปได้อย่างน้อย 2 ประเด็น ประเด็นแรก ด้วยพื้นฐานการศึกษาเพียงระดับมัธยมศึกษาทำงานของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างถูกจำกัดอยู่เฉพาะงานแม่บ้านงานทำความสะอาด และแรงงานรับจ้างที่ได้ค่าตอบแทนจำนวนน้อยและมีชีวิตอยู่อย่างลำบากในตัวเมือง ประเด็นที่สอง แม้ว่าหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้จะทำงานในเมืองอย่างขยันขันแข็ง แต่เงินรายได้ที่พวกเขาได้รับมาก็ต้องเสียไปกับค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพหลายอย่าง เช่น ค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าเสื้อผ้า ค่าเดินทาง ค่าสินค้าฟุ่มเฟือย และบางรายยังต้องส่งเงินบางส่วนกลับมาให้พ่อแม่ในหมู่บ้าน ทำให้ในแต่ละเดือนพวกเขาจะมีเงินเหลือเก็บไม่มากนักหรือบางเดือนก็ไม่สามารถเก็บเงินได้ ซึ่งด้วยชีวิตความเป็นอยู่ในเมืองและเหตุผลเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พวกเขาตัดสินใจกลับไปอยู่ในหมู่บ้านที่จกมา

2. เจื่อนไขของการกลับมาทำเกษตรบนพื้นที่สูงของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบน
ส่วนนี้จะอธิบายถึงเจื่อนไขของการหวนกลับมาทำเกษตร (Re-agrarianization) โดยผู้วิจัย
แบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) การอธิบายถึงวิถีคิดของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง
กลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการเกษตรพื้นที่สูง และ (2) เจื่อนไขของการกลับมาทำการเกษตรในหมู่บ้าน

2.1 วิถีคิดและมุมมองการทำเกษตรบนพื้นที่สูง

การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างหนุ่มสาวกะเหรี่ยง 16 คน (รวมถึงคำบอกเล่าของชาวกะเหรี่ยง
วัยแรงงานอีกหลายคนในหมู่บ้าน) แสดงให้เห็นว่า พวกเขามีวิถีคิดและทัศนคติเกี่ยวกับการ
ทำเกษตรพื้นที่สูงที่แตกต่างไปจากคนรุ่นก่อน โดยในที่นี้ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น

ประเด็นแรก ความมีอิสระในการทำงานและการลงทุน

หนุ่มสาวกะเหรี่ยงที่ผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่และมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในเมือง
มีวิถีคิดเกี่ยวกับการเกษตรบนพื้นที่สูงที่น่าสนใจ จากการศึกษาพบว่าพวกเขาเริ่มจากการเปรียบเทียบ
วิถีชีวิตระหว่างการทำเกษตรพื้นที่สูงกับการทำงานในเมืองว่ามีความต่างกันและอธิบาย
ในทำนองที่ว่า การกลับมาทำการเกษตรในหมู่บ้านอาจทำให้เขาสามารถสร้างข้อได้เปรียบและ
โอกาสหลายประการโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องความอิสระในการทำงาน ซึ่งในกรณีนี้นายวีรพงศ์
อดีตแรงงานรับจ้างในโรงงานอบลำไยอธิบายเปรียบเทียบถึงชีวิตเกษตรกรบนพื้นที่สูงที่มีความเป็น
อิสระมากกว่าการเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมืองว่า

“ชีวิตบนดอย (พื้นที่สูง) กับชีวิตในเมืองแตกต่างกันมาก เพราะทำงานในเมือง
จะต้องเป็นลูกจ้าง ต้องทำตามที่เขาสั่ง แต่ถ้าเป็นเกษตรกรบนดอยมันมีอิสระมากกว่า
เราเป็นเจ้าของกิจการเอง ปลูกมะเขือเทศเอง ลงทุนเอง เราก็หวังกำไรได้มากขึ้น”
(นายวีรพงศ์ ดีเสออร์, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2560)

ขณะที่นายรังสี ชาวกะเหรี่ยงวัย 28 ปี อดีตพนักงานรักษาความปลอดภัยของบริษัทแห่ง
หนึ่งในตัวเมืองเชียงใหม่เล่าถึงความไม่เป็นอิสระของการทำงานในเมืองว่า

“เราเป็นแค่ลูกจ้างเขา มันก็ลำบากและเสี่ยงด้วย มันไม่มีทางเลือก แต่อยู่บนดอย
นี่เราสามารถปลูกมะเขือเทศ (และพืชพาณิชย์อื่น) ทำธุรกิจของตัวเองและก็อยู่กับ
ครอบครัวได้ด้วย” (นายรังสี (ไม่ทราบนามสกุล), สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2560)

ข้อความจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง
ต่างให้ความสำคัญกับการปลูกมะเขือเทศ (รวมถึงพืชพาณิชย์อื่น) เพื่อขายมากขึ้นในฐานะที่พวกเขา
เห็นว่ามะเขือเทศเป็นพืชที่สร้างรายได้เงินสดจำนวนมาก พวกเขามีอิสระในการทำงานและ
มีอิสระในการลงทุน รวมทั้งมีโอกาสนในการสร้างฐานะและความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่าหาก
เทียบกับการทำงานเป็นลูกจ้างในตัวเมืองที่ไม่มีอิสระและไม่สามารถลงทุนอย่างที่ตนต้องการได้

ประเด็นที่สอง เทคโนโลยีสื่อสารสมัยใหม่ภายใต้ระบบการผลิตบนพื้นที่สูง

หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากระบบสื่อสารไร้สายและอินเทอร์เน็ตเป็นรายวัน โดยพวกเขาจะสมัครเข้าใช้บริการระบบอินเทอร์เน็ตเฉพาะวันเวลาที่พวกเขาต้องการ ซึ่งการใช้ระบบอินเทอร์เน็ตเป็นรายวันเช่นนี้จะเสียค่าใช้จ่ายน้อยเฉลี่ยประมาณ 9-10 บาทต่อวันเท่านั้น กลุ่มตัวอย่างหลายรายใช้อินเทอร์เน็ตในการหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการค้าพืชพาณิชย์และผลผลิตที่ตนปลูก ตัวอย่างเช่น นายต่อ หนุ่มชาวกะเหรี่ยงวัย 30 ปี เล่าถึงการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการค้ามะเขือเทศว่า

“เกษตรบนดอยไม่ได้ล้ำสมัย เดิมนี่เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ต มีส่วนช่วยเยอะมาก ผมใช้อินเทอร์เน็ตในการใช้ราคามะเขือเทศ ใช้โปรแกรมกูเกิ้ลในการหาข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการปลูกและการขายมะเขือเทศ หรือสอบถามราคามะเขือเทศผ่านโปรแกรมเฟสบุ๊คหรือไลน์จากเพื่อนชาวกะเหรี่ยงและผู้รับซื้อมะเขือเทศ” (นายต่อ (ไม่ทราบนามสกุล), สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2559)

เช่นเดียวกับสมชาติ อดีตพนักงานขายของในร้านสะดวกซื้อในตัวเมืองเชียงใหม่ อธิบายถึงการใช้อินเทอร์เน็ตและช่องทางการศึกษาข้อมูลการเกษตรด้วยอินเทอร์เน็ตว่า

“ทุกวันนี้ผมใช้อินเทอร์เน็ตแบบแอร์การ์ดกับโทรศัพท์มือถือที่สมัครเป็นรายวัน ผมจะใช้อินเทอร์เน็ตสำหรับการหาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับมะเขือเทศในเรื่องต่าง ๆ เช่น พันธุ์มะเขือเทศ ยาฆ่าแมลง คัดรูปพืช โรคพืช วิธีการปลูก ปุ๋ยสูตรต่าง ๆ รวมถึงราคามะเขือเทศ ผมเข้าไปหาในอินเทอร์เน็ตที่เดี๋ยวกี่เจอทั้งหมด” (นายสมชาติ เลิศอชิรญา, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2560)

ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่พวกเขาได้เรียนรู้มากำลังกลายเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นที่สูง และช่วยให้หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงที่พอจะมีความรู้ความเข้าใจเรื่องเทคโนโลยีและมีประสบการณ์การใช้ชีวิตในเมือง สามารถเชื่อมโยงหรือผสมผสานวิธีการเกษตรพื้นที่สูงเข้ากับความรู้สมัยใหม่ตลาดการค้าและโลกปัจจุบันเพื่อสะสมทุน

2.2 เงื่อนไขของการกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้านแม่ตอมบน

มะเขือเทศกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญซึ่งเป็นที่นิยมปลูกอันดับหนึ่งของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างในบ้านแม่ตอมบนเนื่องจากสภาพอากาศบนพื้นที่สูงที่เหมาะสมกับการปลูกมะเขือเทศ และการเติบโตของการค้ามะเขือเทศบนพื้นที่สูงที่มีพ่อค้าคนกลางรับซื้อมะเขือเทศถึงในสวนและมักให้ราคาสูง ทำให้ในแต่ละปีเกษตรกรผู้ปลูกแต่ละรายสามารถสร้างรายได้เงินสด

จากการปลูกและการขายมะเขือเทศได้กว่าแสนบาท¹ ประกอบการการอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทำให้ไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายมาก โดยเดวิท หนุ่มชาวกะเหรี่ยงวัย 22 ปี เล่าถึงรายได้เงินสดและกำไรจากการกลับมาปลูกและขายมะเขือเทศที่หมู่บ้านว่า

“ผมกลับมาช่วยพ่อแม่ปลูกข้าวนาปีไว้กินและปลูกมะเขือเทศปีละ 2 ครั้ง ส่งขายให้กับพ่อค้าในหมู่บ้านใกล้เคียงที่มารับซื้อ โดยในปีหนึ่งจะขายมะเขือเทศได้ประมาณ 100,000 บาท หักต้นทุนก็จะเหลือประมาณ 30,000 – 50,000 บาทต่อปี หรือบางปีก็ได้กำไรมากกว่านั้น กำไรที่ได้มาก็เพียงพอกับการใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน เพราะเมื่อเทียบกับการใช้ชีวิตในเมืองตัวผมต้องเสียเงินประมาณ 400 บาทต่อวัน แต่พอมายู่ที่บ้านค่าใช้จ่ายน้อยมาก คือวันหนึ่ง ๆ ทั้งครอบครัวใช้จ่ายไม่เกิน 200 บาท ก็ทำให้มีเงินพอเหลือเก็บ” (นายเดวิท กติกาโชติกุล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2559)

สำหรับการปลูกพืชของกลุ่มตัวอย่างพบว่า นอกจากพวกเขาจะปลูกข้าวนาปีในที่นา และปลูกข้าวไร่บนเชิงเขาในฤดูฝนเพื่อสร้างหลักประกันถึงการมีข้าวกินอย่างพอเพียงตลอดทั้งปีแล้ว² กลุ่มตัวอย่างจำนวน 11 คน (ร้อยละ 68.75) ปลูกมะเขือเทศเพียงอย่างเดียว กลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 คน (ร้อยละ 18.75) ปลูกมะเขือเทศสลับกับพริก (ดังตารางที่ 1) นอกจากนั้น การปลูกพืชพาณิชย์สลับกับข้าวนาปี/ข้าวไร่ในฤดูฝนทำให้หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างต้องมีการจัดสรรที่ดินเพื่อการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นตามไปด้วย³

¹ จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในหมู่บ้านแม่ต๋อมบนในปี 2559–2560 พบว่า ในภาวะราคาปกติและไม่มีโรคระบาดหรือภัยธรรมชาติ การปลูกมะเขือเทศในพื้นที่ 1 ไร่ จำนวน 2 รอบต่อปีเกษตรกรมักได้กำไรเป็นเงินสดไม่ต่ำกว่า 30,000 บาทต่อปี

² จากการศึกษาพบว่า การปลูกข้าวไร่บนพื้นที่เชิงเขาของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านต้องการสร้างรายได้เงินสดเพิ่มมากขึ้นจึงหันมาปลูกพืชพาณิชย์ เช่น มะเขือเทศ พริก กะหล่ำปลี เพื่อสร้างรายได้เงินสด (อ่านเพิ่มเติมในจิรวัฒน์ รักชาติ, 2562)

³ อ่านเพิ่มเติมเรื่องการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรของชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านแม่ต๋อมบน ในจิรวัฒน์ รักชาติ, 2562

ตารางที่ 1 แสดงความนิยมในการปลูกมะเขือเทศและพืชพาณิชย์ของกลุ่มตัวอย่างในบ้านแม่ต๋อมบน

ลำดับ	พืชพาณิชย์	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1	ปลูกมะเขือเทศเพียงอย่างเดียว	11	68.75
2	ปลูกมะเขือเทศเพียงอย่างเดียว+พริก	3	18.75
3	ปลูกมะเขือเทศเพียงอย่างเดียว+กะหล่ำปลี	1	6.25
4	ปลูกมะเขือเทศเพียงอย่างเดียว+ฟักทอง+เสาวรส+รับจ้าง	1	6.25
รวม		16	100.00

***หมายเหตุ** สํารวจเดือนเมษายน 2560

นอกจากรายได้และกำไรจำนวนมากจากการปลูกมะเขือเทศและพืชพาณิชย์อื่นในหมู่บ้าน ผู้วิจัยยังสามารถจำแนกถึงสาเหตุและเงื่อนไขที่ทำให้หนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างหวนกลับมาทำเกษตรบนพื้นที่สูงในหมู่บ้านเป็น 5 เงื่อนไข ดังนี้

1) ความเบื่อหน่ายชีวิตในตัวเมืองและปัญหาในเมือง

กลุ่มตัวอย่างชาวกะเหรี่ยงหลายรายอธิบายว่า เหตุผลที่กลับมาทำเกษตรในหมู่บ้านเป็นเพราะความเบื่อหน่ายและไม่คุ้นชินกับสภาพแวดล้อมหรือผู้คนในเมือง รวมถึงสภาพการทำงานที่วุ่นวายและยากลำบาก กลุ่มตัวอย่างบางรายสะท้อนถึงปัญหาเหล่านี้ว่า

“ไม่ชอบอยู่ในเมือง เพราะอยู่ในเมืองแล้วไม่มีความสุข รู้สึกคิดถึงบ้านก็เลยกลับมาช่วยพ่อแม่ทำสวนมะเขือเทศ รายได้ดีกว่าและอย่างน้อยก็ต้องเป็นลูกจ้างใคร” (นางสาวกรรณิการ์ กาลเอกผดุง, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2559)

“ผมมีปัญหาด้านการเรียนในเมือง เพราะเรียนหนักมาก เรียนไม่ไหว จึงต้องกลับมาช่วยพ่อแม่ทำงานเกษตรและปลูกมะเขือเทศที่หมู่บ้าน สบายใจกว่า และไม่กดดัน” (นายเทวิธ กติกาโชติกุล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2559)

2) ความสัมพันธ์ของครอบครัว

ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวเป็นสาเหตุอันดับต้น ๆ ที่เป็นตัวกระตุ้นให้กลุ่มตัวอย่างย้ายกลับมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน กลุ่มตัวอย่างบางรายที่ยังไม่ได้แต่งงานก็ให้เหตุผลว่าอยากจะกลับมาดูแลพ่อแม่ญาติพี่น้อง ส่วนกลุ่มที่แต่งงานแล้วก็อยากจะทำมาสร้างครอบครัวและดูแลลูกอยู่ในหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่นอรณีหญิงชาวกะเหรี่ยงวัย 24 ปีที่กลับมาสร้างครอบครัวเลี้ยงลูกและทำการเกษตรอยู่ที่หมู่บ้านให้เหตุผลว่า

“อยากกลับมาอยู่ในหมู่บ้านเพราะอยากดูแลพ่อแม่และให้พ่อแม่ช่วยเหลือ
ลูกของตนในเวลากลางวันที่ตนไปทำสวนมะเขือเทศ” (นางสาวอรณี สารคำจุน,
สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2559)

3) รายได้ที่เพิ่มขึ้น

รายได้จำนวนมากจากการปลูกมะเขือเทศและพืชพาณิชย์อื่นในหมู่บ้านแม่ต๋อมบน
กลายเป็นปัจจัยดึงดูด (pull factors) ประการหนึ่งที่ทำให้หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่าง
กลับมาทำเกษตรบนพื้นที่สูง เพราะแม้ว่ารายได้จากการปลูกมะเขือเทศแต่ละรอบจะไม่แน่นอน
แต่เมื่อเปรียบเทียบการลงทุนกับผลกำไรที่ได้รับหลังจากเก็บผลมะเขือเทศขายก็ถือว่าเป็นรายได้
ที่คุ้มค่ากับการทำงานหนักในภาคเกษตร โดยกลุ่มตัวอย่างหลายรายได้แสดงความเห็นเปรียบเทียบ
ระหว่างรายได้จากการปลูกและขายมะเขือเทศกับรายได้และค่าใช้จ่ายของการทำงานใน
ตัวเมืองในทิศทางเดียวกัน

“ทำงานเกษตรในหมู่บ้านมีรายได้มากกว่าทำงานในเมือง เพราะค่าใช้จ่าย
ในหมู่บ้านต่อวันน้อยมาก ทั้งครอบครัวใช้จ่ายเพียงวันละ 200 – 300 บาท ซึ่งเป็น
ค่าใช้จ่ายจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายต่อคนต่อวันในเมือง” (นางสาวอรณี
สารคำจุน, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2559)

“รายได้จากการปลูกมะเขือเทศก็เพียงพอแล้วถ้าหากผลผลิตดี แต่ถ้าผลผลิต
ราคาต่ำ ก็จะมีรายได้น้อยลงไป แต่ก็ยังอยู่ได้สบายเพราะค่าใช้จ่ายในหมู่บ้านมีไม่มาก
เมื่อเทียบกับค่าครองชีพในตัวเมือง” (นางสาวสุภาพรรณ พิมลแขเวหา, สัมภาษณ์
15 เมษายน 2559)

4) ที่ดิน

ข้อมูลจากการปลูกพืชพาณิชย์ของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่าง (ตารางที่ 1) สะท้อน
ให้เห็นว่าที่ดินทำกินถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการตัดสินใจกลับมาเพาะปลูกและ
ทำการเกษตรบนพื้นที่สูงของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบน โดยจากการสัมภาษณ์
หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างพบว่าแต่ละคนได้ครอบครองพื้นที่เพาะปลูกของตนเองทั้งที่
เป็นพื้นที่ราบและพื้นที่เชิงเขารอบหมู่บ้านได้โดยกลุ่มตัวอย่างจำนวน 8 คน (ร้อยละ 50) ครอบครอง
ทั้งพื้นที่นาและพื้นที่เชิงเขาอย่างละ 1 แปลง¹ ขณะที่กลุ่มตัวอย่าง 6 คน (ร้อยละ 37.50) ครอบครอง
พื้นที่นาและพื้นที่เชิงเขามากกว่า 1 แปลง และจำนวน 2 คนที่เหลือครอบครองพื้นที่ทำเกษตร

¹ การวิจัยนี้ไม่อาจจะระบุจำนวนที่ดินของกลุ่มตัวอย่างได้อย่างชัดเจน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างไม่สามารถระบุถึง
ขนาดพื้นที่ (จำนวนไร่) ที่แน่นอนของตนเองได้เพราะพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเชิงเขาและอยู่ในเขต
ป่าสงวนแห่งชาติดอยมก้อย

เพียงชนิดเดียวมากกว่า 1 แปลง (ดูตารางที่ 2) แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าพื้นที่เพาะปลูกเหล่านี้ (ทั้งพื้นที่นาและพื้นที่เชิงเขา) จะถูกประกาศให้อยู่ในเขต ป่าสงวนแห่งชาติดอยมก้อย ตั้งแต่ พ.ศ.2518² แต่ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ต๋อมบนก็อ้างสิทธิการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ซึ่งได้เพาะปลูกพืช ในระบบไร่หมุนเวียนและสืบทอดที่ดินทำกินกันมารุ่นสู่รุ่นตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ทำให้พื้นที่เพาะปลูกเหล่านี้กลายเป็นเหมือน “พื้นที่คลุมเครือของแนวเขตป่า” ตามแนวคิดของ พุดพิงศ์ (2556) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เจ้าหน้าที่รัฐอนุโลมให้ชาวกะเหรี่ยงเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินและ ฝืนป่าได้ภายใต้เงื่อนไขที่ห้ามขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มและห้ามตัดไม้จากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

ตารางที่ 2 การครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตรของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างในหมู่บ้าน แม่ต๋อมบน

ลำดับ	การครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตร	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1	พื้นที่นา 1 แปลง และพื้นที่เชิงเขา 1 แปลง	8	50.00
2	พื้นที่นามากกว่า 1 แปลง และพื้นที่เชิงเขามากกว่า 1 แปลง	6	37.50
3	ไม่มีที่นา แต่ครอบครองพื้นที่เชิงเขามากกว่า 1 แปลง	1	6.25
4	ไม่มีที่เชิงเขาแต่ครอบครองที่นามากกว่า 1 แปลง	1	6.25
รวม		16	100.00

***หมายเหตุ** กลุ่มตัวอย่างแต่ละคนครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตรทั้งที่นาและที่เชิงเขาไม่เกิน อย่างละ 5 แปลง

5) ทุนสนับสนุนอื่นที่เอื้อต่อการกลับมาทำการเกษตรบนพื้นที่สูง

นอกจากความเปื้อน่ายชีวิตในเมือง ความสัมพันธ์ครอบครัว รายได้จูงใจจากการ ปลูกพืชพาณิชย์และการถือครองที่ดินแล้ว จากการศึกษายังพบว่าหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง กลุ่มตัวอย่างยังต้องมีทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกื้อหนุนให้พวกเขาประสบความสำเร็จในการทำ เกษตรพื้นที่สูงด้วย โดยผลการศึกษาสรุปได้ว่า การกลับมาทำเกษตรบนพื้นที่สูงของกลุ่มตัวอย่าง จำเป็นต้องพึ่งพาทุนอื่น ๆ อีกหลายประการ ได้แก่ ความรู้ ประสบการณ์และใจรักในการทำงาน เกษตร ทุนทางการเงิน (เงินออม เงินกู้จากธนาคาร หรือเงินยืมจากญาติพี่น้อง) โดยชาวกะเหรี่ยง กลุ่มตัวอย่างบางรายอธิบายถึงทุนที่พวกเขาต้องมีหากจะกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้านว่า

² พ.ศ. 2518 พื้นที่ตำบลมก้อย ตำบลยางเปียง และตำบลแม่ต๋อน พื้นที่รวม 1,437,500 ไร่ ถูกประกาศเป็นเขต ป่าสงวนแห่งชาติดอยมก้อย

“หากจะกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้านให้สำเร็จ เราจะต้องรู้จักพืชที่จะปลูก มีประสบการณ์การปลูก ต้องมีที่ดิน และยังต้องมีเงินทุนในการปลูกพืชด้วย ถ้าไม่มี เราก็จะต้องไปกู้ยืมจากที่ต่าง ๆ เช่น ธกส. หรือยืมจากญาติพี่น้อง” (นายสมชาติ เลิศศิรญา, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2560)

ดังนั้นด้วยเงื่อนไขในเชิงเศรษฐกิจการเติบโตของการค้ามะเขือเทศบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอฮอดและอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ความสามารถในการใช้ที่ดิน (ที่ราบและเชิงเขา) รอบหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อดก๋อยเพื่อทำการเกษตร และเงื่อนไขความเปราะบางชีวิตในเมือง ความสัมพันธ์ของครอบครัว รายได้ที่เพิ่มจากการปลูกพืชพาณิชย์ และทุนสนับสนุนอื่นที่เอื้อต่อการกลับมาทำการเกษตร ทำให้หนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างที่เคยออกไปทำงานนอกภาคเกษตรและทำงานในเมืองตัดสินใจกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้าน โดยหลังจากที่ตัดสินใจกลับ เข้ามาในหมู่บ้านแล้วพวกเขากลายเป็น “เกษตรกรแบบเต็มเวลา” (full-time farmer) และใช้เวลาทำงานและดูแล เอาใจใส่เรียกสวนไร่นาของพวกเขาเองตลอดทั้งวัน ซึ่งอีกนัยหนึ่งกระบวนการนี้ได้ยืนยันว่าหากมีเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการหันกลับมาทำเกษตร ก็ยังคงมีเกษตรกรในชนบทอีกไม่น้อยที่พร้อมจะหันกลับมาทำกิจกรรมการผลิตในภาคเกษตรเช่นกัน

สรุปผลการวิจัย

ความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่ตอมบนเข้าสู่การปลูกมะเขือเทศและปัจจัยอื่น ๆ ทำให้ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างตัดสินใจเดินทางกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้านมากขึ้น งานวิจัยนี้ได้แบ่งเงื่อนไขของการกลับมาทำเกษตรในหมู่บ้านของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างไว้อย่างน้อย 2 เงื่อนไข คือ **เงื่อนไขด้านวิถีคิดและมุมมองของการทำเกษตรพื้นที่สูง** ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีคิดของชาวกะเหรี่ยงในอดีตที่มักพึ่งพาการผลิตแบบพออยู่พอกิน ปลูกข้าวนาปีและข้าวไร่เพียงเพื่อเอาไว้บริโภคในครัวเรือน (Kunstadter, 1978) ไม่ทันสมัยและไม่ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่เข้าช่วยเหลือ ที่เป็นเช่นนี้เพราะกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ผ่านประสบการณ์ในการอาศัยอยู่ในตัวเมือง การมีชีวิตอยู่กับสังคมสมัยใหม่และเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย และยังเคยทำงานนอกภาคเกษตรซึ่งทำให้กลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ให้ความสำคัญกับความมีอิสระในการทำงาน การวางแผนธุรกิจและการลงทุน กลุ่มตัวอย่างหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงหลายรายเปรียบเทียบให้เห็นว่าการทำเกษตรบนพื้นที่สูงปัจจุบันต่างออกไปจากสมัยบรรพบุรุษของพวกเขาที่ให้ความสำคัญเฉพาะการมีข้าวกินในครัวเรือนเท่านั้น แต่เกษตรพื้นที่สูงปัจจุบันยังต้องให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อสะสมทุนเพื่อนำรายได้เงินสดมาจับจ่ายใช้สอย ยกสถานะครอบครัวและสร้างความมั่นคง

ทางเศรษฐกิจของตนด้วย ดังนั้นพวกเขาจึงต้องหันมาใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น ยอมลงทุนสูงและยินดีเสี่ยงปลูกและขายมะเขือเทศเพื่อสร้างรายได้เงินสดจำนวนมาก และชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างยังให้ความสำคัญกับการใช้เทคโนโลยีสื่อสารสมัยใหม่เพื่อสนับสนุนการปลูกและการค้าขายมะเขือเทศและพืชพาณิชย์อื่น โดยกลุ่มตัวอย่างจะใช้ประโยชน์จากการติดต่อสื่อสารไร้สายผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบสมาร์ตโฟน และการติดต่อสื่อสารผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น ไลน์ เฟสบุ๊ค โปรแกรมกูเกิ้ล เพื่อเสาะหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการปลูกพืชหรือต่อรองเรื่องราคากับพ่อค้าคนกลางในการขายมะเขือเทศ และผลการศึกษายังพบว่า เงื่อนไขของการกลับมาทำเกษตรของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 5 เงื่อนไข คือ ความเบื่อหน่ายชีวิตและปัญหาในตัวเมือง ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของครอบครัวชาวกะเหรี่ยง โอกาสในการสร้างรายได้เงินสด การมีที่ดินทำกินและการมีทุนอื่น ๆ ที่สนับสนุนความสำเร็จในการทำเกษตรบนพื้นที่สูง

นอกจากนั้นการศึกษาการหวนกลับมาทำเกษตรบนพื้นที่สูงของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างในหมู่บ้านแม่ต๋อมบน ทำให้ได้บททวนองค์ความรู้ความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตร (Agrarian Transformation) ในภาคเหนือ 2 ประเด็น ประเด็นแรกภายใต้ประเด็นโต้แย้งที่ว่าด้วยการหวนกลับสู่สังคมเกษตร (Re-agrarianization) ที่ดินทำกินมีความสำคัญต่อการตัดสินใจกลับมาทำการเกษตรในหมู่บ้าน งานศึกษานี้ยืนยันอย่างชัดเจนว่าการหันกลับมาทำเกษตร (Re-agrarianization) ของหนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างเป็นการหวนกลับมาทำเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการจัดการที่ดินของตนเองภายใต้บริบทของการถูกจำกัดที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติและการเติบโตของการค้ามะเขือเทศบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอฮอดและอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ หนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างเปลี่ยนจากการทำงานนอกภาคเกษตรมาเป็นเกษตรกรเต็มเวลาในที่ดินตนเองและพยายามจัดสรรที่ดินเพื่อปลูกข้าว (หรือข้าวไร่) เพื่อเป็นอาหารและเป็นหลักประกันสำหรับการบริโภคในครอบครัวตลอดปี ขณะเดียวกันพวกเขาก็ได้แบ่งที่ดินเพื่อปลูกพืชพาณิชย์สร้างรายได้เงินสดด้วย โดยกลุ่มตัวอย่างยืนยันว่ารายได้จากการปลูกพืชพาณิชย์ในหมู่บ้านคุ้มค่ามากกว่าการไปเป็นลูกจ้างในเมืองหรือทำงานนอกภาคเกษตร

ประเด็นที่สอง การทำความเข้าใจถึงการหันกลับมาทำเกษตรของชาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างผ่านแนวคิดด้วยปัจจัยดึงดูดและปัจจัยผลักดันพบว่า เงื่อนไขการกลับมาทำการเกษตรของกลุ่มตัวอย่างเป็นปรากฏการณ์ที่ย้อนศรกับแนวคิดเดิมที่มีกอธิบายว่า “เมือง” มีปัจจัยดึงดูดให้ประชากรชนบทเคลื่อนย้ายเข้าไป ขณะที่ “ชนบท” ก็มีปัจจัยที่ผลักดันให้คนชนบทย้ายออกมา แต่จากงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าในกรณีที่หนุ่มสาวกะเหรี่ยงตัดสินใจกลับมาทำการเกษตรที่หมู่บ้านก็มาจากปัจจัยดึงดูดและปัจจัยผลักดันที่เกิดในชั่วตรงข้าม กล่าวคือ ปัจจัยดึงดูด ที่จูงใจให้

หนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างต้องการอยากกลับมาทำการเกษตรในหมู่บ้าน คือ (1) ความมีอิสระในการทำงานและอิสระในการลงทุนในกิจกรรมการเกษตรที่หมู่บ้าน (2) การมีที่ดินเป็นของตนเองอย่างเพียงพอ (3) ความสัมพันธ์ของครอบครัวชาวกะเหรี่ยงและความต้องการดูแลครอบครัวตนเองภายใต้สภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน (4) เงื่อนไขด้านราคาของมะเขือเทศที่สร้างรายได้เงินสดได้มากกว่าการรับจ้างในตัวเมืองหลายเท่าตัว ส่วนปัจจัยผลักดัน ที่กระตุ้นให้หนุ่มสาวกะเหรี่ยงกลุ่มตัวอย่างอยากจะออกจากเมือง ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อมในเมืองและปัญหาต่าง ๆ (2) ความยากลำบากในการทำงาน เช่น ทำงานเป็นแม่บ้าน แรงงานรับจ้าง กรรมกร (3) รายได้รายวันทีน้อย ไม่เพียงพอกับรายจ่ายในเมือง และหลังจากกลับมาทำเกษตรที่หมู่บ้านหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ก็พยายามแสวงหาความรู้ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ที่หลากหลายเพื่อประโยชน์ทางการผลิตและการค้ามะเขือเทศของตนเอง

รายการอ้างอิง

- กันตพิชญ์ ใจบุญ. (2560). ไทยยังต้องพึ่งแรงงานต่างด้าว. *โพสต์ทูเดย์*. สืบค้นเมื่อ 10 กันยายน 2560, จาก <http://www.posttoday.com/politic/report/501630>
- จิรวัฒน์ รักชาติ. (2562). การเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรพื้นที่สูงท่ามกลางการรุกของพืชพาณิชย์: กรณีศึกษาการปลูกมะเขือเทศเพื่อการค้าที่บ้านนาพอนและบ้านแม่ต๋อมบน จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพัฒนาสังคม*, 21(1), อยู่ระหว่างการพิมพ์.
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2556). แรงงานเกษตรในประเทศไทย. *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2559, จาก <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/514538>
- ณัฐพงษ์ มณีกร. (2554). เมื่อคนลาหู่กับคนเมืองลุกขึ้นมาจัดการความขัดแย้งในการอยู่ร่วมกัน. *ประชาไท*. สืบค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2560, จาก <http://prachathai.com/journal/2011/04/34103>
- เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม. (2557). *อนาคตเกษตรกรรมไทย*. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. (2554). *พลวัตเศรษฐกิจบนที่สูง: การค้ากับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิษณุ วีระสารธรรม. (2545). *ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานของเกษตรกรที่ออกไปทำงานนอกการเกษตรในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปี 2543/2544* (วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยแม่โจ้. เชียงใหม่.

- พุดพิงศ์ นวกิจบำรุง. (2556). *การช่วงชิงความหมายเพื่อเข้าถึงพื้นที่แห่งความคลุมเครือของแนวเขตป่า: กรณีศึกษาชาวโผดเลี้ยงสัตว์* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ. (2539). ทำเกวียน: *บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- วันเพ็ญ สุรฤกษ์และคณะ. (2551). ผลกระทบของการเคลื่อนย้ายสู่ชุมชนเมืองของเยาวชนชาวเขาต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูง. *รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง* (องค์กรมมหาชน).
- สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง. (2556). งานวิจัยสังคมและนโยบาย-การเคลื่อนย้ายสู่ชุมชนเมือง. *สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง* สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2562, จาก <https://web2012.hrdi.or.th/research/detail/1867/งานวิจัยสังคมและนโยบาย-การเคลื่อนย้ายสู่ชุมชนเมือง>
- สมศักดิ์ สัมคศิริธรรม. (2533). *แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). ทิศทางการทำงานของแรงงานไทย. *สำนักงานสถิติแห่งชาติ* สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2558, จาก <http://service.nso.go.th/nso/web/article/article36.html>
- องค์การบริหารส่วนตำบลอมก๋อย. (2559). *ข้อมูลทั่วไป*. สำนักบริหารการทะเบียน อำเภออมก๋อย. เอกสารอัดสำเนา.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2538). *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อิฐศักดิ์ ศรีสุโขและคณะ. (2548). *การเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองของชาวเขาในเขตพื้นที่โครงการหลวง*. เชียงใหม่: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.
- อนุชา มอฟ้า. (2558). ผลกระทบการย้ายออกแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านห้วยขี้เหล็ก ตำบลลาวว อำเภอมะสรวย จังหวัดเชียงราย. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 8(17), 166 – 175.
- อ้อทิพย์ ราชภูริณม. (2553). การย้ายถิ่นบนเส้นทางของการพัฒนาอุตสาหกรรมไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 8(16), 67 – 83.
- Aagaard, C. & Jorgensoen, L. (2001). *The Karen Hill Tribe, Changing Land Use and the Thai State* (Master's thesis in Geography and International Development Studies). Roskilde: Roskilde University.

- Angelina, S., & Blagojce, P. (2012). Theory of Push and Pull Factors: A New Way of Explaining the Old. *Conference Paper Publication at Researchgate*. Retrieved March, 18 2016, from <http://www.researchgate.net/publication/283121360>
- Drahmoune, F. (2013). Agrarian Transition, Rural Resistance and Peasant Politics in Southeast Asia. *Journal of Current Southeast Asia Affairs*, 32(1). 111 – 139.
- Kelly, P.F. (2011). Migration, Agrarian Transition, and Rural Change in Southeast Asia: Introduction. *Critical Asian Studies*, 43(4), 479 – 506.
- Kunstadter, P. (1978). Subsistence Agricultural Economics of Lua and Karen Hill Farmers, Mae Sariang District, Northwestern Thailand. In Kunstadter, P., Chapman, E.C., & Sabhasri, S. (Eds.). *Farmers in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand* (pp. 74 – 133). Honolulu: University Press of Hawaii.
- L Gum Ja Htung. (2015). Land Concessions as a Process of State-Building in Northern Shan State, Myanmar. *Paper Presented in International Conference on Burma/Myanmar Studies, Burma/Myanmar in Transition: Connectivity, Changes and Challenges 24 – 26 July 2015*. Chiang Mai University. Thailand.
- Nevins, J. & Peluso, N.L. (2008). Introduction: Commoditization in Southeast Asia. In Nevins, J. & Peluso, N.L (Eds.), *Taking Southeast Asia to Market: Commodities, Nature, and People in the Neoliberal Age* (pp. 1 – 24). Ithaca: Cornell University Press.
- Potter, L. (2008). Production of People and Nature, Rice, and Coffee: the Semendo People in South Sumatra and Lampung. In Nevins, J. & Peluso, N.L (Eds.), *Taking Southeast Asia to Market: Commodities, Nature, and People in the Neoliberal Age* (pp. 176 – 190). Ithaca: Cornell University Press.
- Rigg, J. (2001). *More than the Soil: Rural Change in Southeast Asia*. Harlow: Prentice Hall.
- Rigg, J. (2005). Poverty and Livelihoods after Full-time Farming: a South-East Asia View. *Asia Pacific Viewpoint*, 46(2), 173 – 184.

- Scott, J.C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition have Failed*. New Haven: Yale University Press.
- Singh, S, & Bhogal, S. (2014). Depeasantization in Punjab: Status of Farmers Who Left Farming. *Current Sciences*, **106**(10), 1364 – 1368.
- Vandergeest, P. (2012). De-agrarianization and Re-agrarianization: Multiple Pathways of Change on the Sathing Phra Peninsula. In Rigg, J., & Vandergeest, P. (Eds.). *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*. (pp. 135 – 156). Singapore: NUS Press.
- Velázquez, F.C. 2000. Approach to Study of International Migration: A Review. *Estudios Fronterizos*, **1**(1). 137 – 168.
- Wilson, A. (2004). *The Intimate Economies of Bangkok: Tomboys, Tycoons, and Avon Ladies in the Global City*. Berkeley: University of California Press.